

Erken Dönem Cumhuriyet Romanlarında Kadına Bakışlar

Sema UĞURCAN*

Özet: Halide Edib *Kalp Ağrısı*'nda Zeyno'yu Binbaşı Hasan ile kürek ve koşma sporlarında berabere kalan bir kız olarak canlandırır. Zeyno ile Hasan'ın spordaki yarışmaları, aşka dönüşür. Ancak Zeyno'nun arkadaşı Azize'nin Hasan'a âşık olması üzerine Zeyno aradan çekilir. *Zeyno'nun Oğlu*'nda Mazlume sportmenliğini Diyarbakır'da ata binmekte gösterir. Ayrıca Tıbbiye'nin Ebelik dalında çalışır. Burhan Cahit'in romanı *Ayten* ile aynı adı taşıyan kahramanı profesyonel bir sporcudur. Roman onun yüzme, kürek, kotra-araba kullanma, nişancılık gibi spor merakları üzerine kurulmuştur. Ayten, toplumda ileride gerçekleşecek genç kız tipinin örneğidir. Yakup Kadri'nin *Ankara*'sında profesyonel Yıldız'ın koşuculuktaki başarılarından ve eski neslin nazarîciliğiyle Yıldız neslinin pratikliği arasındaki farktan söz edilir. Aka Gündüz ise *Dikmen Yıldızı*'nda, hastalanan Yıldız'ı Anadolu yollarında iyileştirir. Böylece coğrafya, diriltici fonksiyonunu icra eder. Aka Gündüz fuhuşla düşen kadınlara, yeni kurtuluş reçetesi sunan romanlar yazar. *Tang-Tango*'da Bihter'in düşmüş kadın hayatı evlilik sayesinde bitince, kocasının yardımıyla çaresiz kadınlar için bir hastane ve fabrika kurar. Milli Mücadele'yi yapan Anadolu'yu soluyan Bihter, burayı ruhlar için manevi bir üniversite olarak görür. Yazıda Cumhuriyet'in ilk döneminin dinamizmini veren kadın kahramanlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kadın, spor, fuhuşla düşmeye reçete, Anadolu ile iyileşme*

---

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE. sugurcan@marmara.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-4543-7412>.

Geliş Tarihi / Received: 7 Kasım 2023 / 7 November 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 5 Aralık 2023 / 5 December 2023

Views on Women in the Early Times of Republican Novels

Abstract: In her novel *Kalp Ağrısı* (Heartache), Halide Edib portrays Zeyno as a girl who draws with Major Hasan in rowing and running. Zeyno's and Hasan's sports competitions turn into love. However, when Azize, Zeyno's friend, falls in love with Hasan, Zeyno steps aside. In the novel *Zeyno'nun Oğlu* (Zeyno's Son), Mazlume shows her sports skills by horseback riding in Diyarbakır. She also works in the midwifery branch of the Medical School. The protagonist of Burhan Cahit's novel *Ayten*, who has the same name as the title of the work (i.e., Ayten), is a professional athlete. The novel is based on her sports interests such as swimming, rowing, drifting, and shooting. Ayten serves as an example of the emerging type of young girl in society's future. In Yakup Kadri's novel *Ankara*, the professional Yıldız's ("Yıldız" is a name literally meaning "Star" in English) success in running and the difference between the theoreticality of the older generation and the practicality of the Yıldız generation are mentioned. In his novel *Dikmen Yıldızı* (The Star of Dikmen), Aka Gündüz heals the ill Yıldız on the Anatolian roads. Thus, geography performs its revitalizing function. Aka Gündüz writes novels that offer a new recipe for salvation to women falling into prostitution. In the novel *Tang-Tango*, when Bihter's life as a fallen woman ends through marriage, she establishes a hospital and a factory for helpless women with the help of her husband. Bihter breathes Anatolia engaged in the National Struggle and sees it as a spiritual university for the soul. The article will focus on the female protagonists who represent the dynamism of the early period of the Republic.

Keywords: *Women, sports, recipe for salvation from prostitution, recovery with Anatolia*

Giriş

Makalede Cumhuriyet'in ilk on bir yılında, yazılış tarihleri yakın olan birkaç romanda, kadına bakışları üç safhada ele alınacaktır: Birincisi Halide Edip, Yakup Kadri, Burhan Cahit'in romanlarında görülen sportmen kadınlar; ikincisi Aka Gündüz'de görülen Anadolu'nun temiz havasıyla iyileşen kadın, nihayet fuhuşla düşmeye yeni kurtuluş reçeteleri getiren kadınlar.

1. Sportmen genç kızlar

Cumhuriyet'in eğitim/öğretim, zihniyet inkılaplarından biri insanın kafası kadar bedenini de değiştiren spora devlet politikası olarak önem verilmesidir. 1922'de spor kulüpleri arasında organizmayı sağlamak, sporu sevk ve idare için Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı kurulur. 1923'te ilk beden öğreticilerinin yetişmesi için Birinci Heyet-i İlmiye toplantısı yapılır, beden eğitimi öğretmeni yetiştirecek okulun açılması karara bağlanır (Sarıalp, 1991: 43). 16 Ocak 1924'te derneğin kamu yararına kuruluşlar arasına alınmasına karar verilir. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı 1924 Paris olimpiyatlarına çağrılır (Tuzcuoğulları, 2001: 48). Atatürk sporun önemi hakkında söylev ve demeçler verir. 1926'da, kafa yapısı ne derece tekâmül ederse etsin bedenî inkişafı noksansa, o vücudun o kafayı ileri götürmesinin mümkün olmayacağını ileri sürer. 30 Eylül 1926'da Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı genel kongresini temsilen gelen heyete yaptığı konuşmada (konuşma Anadolu Ajansı'nca yayınlanmıştır.) spor hayatını bir ırkın ıslahı ve küşayışı meselesi, medeniyet meselesi olarak gösterir (Tuzcuoğulları, 2001: 55-56). Sporunun zeki, çevik, ahlaklı olmasını ister. Atatürk'ün emriyle sporcuların kızları, kardeşleri ve eşleriyle kadınlar arasında sporculuk yayılır. 1926'da atletizm pistlerinde, 1927'de kürek sporunda ve teniste, 1929'da voleybolda ve yüzmede profesyonel kadınlar görülmeye başlar (Tuzcuoğulları, 2001: 86).

Kadın-erkek-çocuk için sporun önemi edebiyata da yansımaya sahiptir. İlk Cumhuriyet romanlarında kadın-erkek ilişki-

sinde, öncekilerden farklar görülür. Romanlarımızda aşk, iki cinsi bağlayan en temel motiftir. Kadın-erkek arasında yarış nadirdir. Mizancı Murad'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında hizmette yarış eden idealistlere, Halide Edib'in *Handan* romanında hayatta kazanılamayacak yarış olmayacağını telkin eden genç kızlara rastlanır. Cumhuriyet toplumunda kadın Cumhuriyet'in dinamizmini, kendi iç dinamizmi şeklinde üzerinde taşır. Romanlarda sportmen erkekle yarışan genç kızlar görülmeye başlar. Halide Edib'in 1924 tarihli *Kalp Ağrısı*'nda sportmen kıza rastlanır. Romanda kahramanların tam olarak Cumhuriyet dönemini idrak ettiklerinden söz edilmez. Fakat başarılı Anadolu ihtilalinden, Mudanya Konferansı'ndan, Anadolu'nun İstanbul'da moda olmasından bahsedilir. *Kalp Ağrısı*'nda bir aşk üçgeninin ilişkileri söz konusudur. Anadolu zaferi kazanıldıktan sonra İstanbul'a gelen Binbaşı Hasan'ın, kuzeni Azize ile ilgilendiği ve onunla evleneceği sanılır. Ancak Hasan, Azize'nin arkadaşı, sportmen vücutlu, kısa saçlı ve bronz tenli Zeyno'ya ilgi duyar. Hasan ve Azize ile Göksu'da gezmeye çıkan Zeyno, hava, güneş ve hareketin sarhoşluğunu duymaya başlayınca hızla kürek çeker. Hasan kürekte onu geçmeye teşebbüs eder. Zeyno'nun karakterinde yenilmek yoktur. Zafer ihtirasıyla Hasan'ı kürekte geçmek ister. Yarış berabere biter. Yarışan çift arasında bir aşkın başlayacağını okuyucu, Hasan'ın "Yarış uzun sürecek ve mutlaka bir taraf mağlup olacak." sözlerinden anlar (Adıvar, 1943: 16). Hasan'ın makbul kadın telakkisi, erkekler gibi mert ve açık kadındır. Göksu'da koşmaca yarışı başlayınca Zeyno maşlahını, ayakkabısını çıkarır. Nefesinin kesileceğini, bayılacağını zannettiği beş dakikalık yarışmada yine Hasan'la omuz omuza berabere kalırlar. Bu kuvvet denemesinde berabere kalmak savuştan yeni çıkmış bir subay olan Hasan'ı rahatsız eder. Ordu berabere kalırsa hayat hakkı olmayacağını bilir.

Zeyno Almanya'da ve İstanbul'da üniversite derslerini takip etmiştir. Sonradan ayrılacağı ama hep arkadaş kalacağı nişanlısı Doktor Safvet ile iki serbest kafadar, iki fen adamı gibi tartışıp konuşur. Erkek arkadaşlarını kadın arkadaşlarını-

dan ayırmaz. Ancak Hasan ile yarıştan sonra insanın kalp ve kafadan başka, sinir sistemi gibi elemanlarla yoğrulduğunu kavrar. Göksu'daki yarışmalardan sonra, ikisi Gülhane Parkı'nda karşılaşır ve bir hendeği beraber atlarlar. Ayastefanos'ta yine hendekten atlama, ava gitme, av köpeklerini sevmeye gibi birbirine eş zevkleri devam eder. Perapalası'ta Safvet, Hasan, Zeyno ve Azize yemek yer, dans ederlerken, Hasan boylarında çok uyan bir ahenk olduğunu söyler. Sonra yalıda Hasan, kırk yıllık hamal türküsü Hey Zeyno, Zeyno, Zeyno'yu söyler, çalar, oynar. Zeyno onun raksına katılır. "Beraberce aynı temevvüç ve ahenkle kımıldayarak oynamaya başladık. (...) başı açık genç ve ince subayla, uzun ince, saçları çıplak boynunda uçarak dönen kızı el ele görüyordum." (Adıvar, 1943: 30). Arkadan Azize fokstrot dansı yapar. Bu müzik tercihi, iki kız arasındaki farkı gösterir. Azize Zeyno'ya; açık yerlere bir ağaç gibi yakıştığını, spor kostümlerinin olduğunu, kendisinin uzun ökçeleri, süslü esvapları, bir karış boyuyla onun yanında maskaraya döndüğünü söyler. "Senin erkeklere daha arkadaş olan bir halin, azıcık erkek çocuğa benzeyen bir serbestliğin, hiç naz, kırımta ve erkeklere kendini beğendirmek için fazla süslenmeyen bir halin var ki o her erkeğe tabii ve tehlikesiz bir tesir yapıyor." (Adıvar, 1943: 85). Bu nitelemedeki kadın, Cumhuriyet döneminin yeni kadını, erkeğe arkadaş kadınıdır. Yazar onlardan yanadır. Zeyno-Hasan arasında aşk itirafı olur ve Hasan Zeyno'yu beraberce Anadolu'nun esrarı içinde kaybolmaya davet eder. Zeyno aşkın bu davetine icabet edecektir fakat arkadaşı Azize araya girer. Azize intihara teşebbüs edince Zeyno aradan çekilmek lüzumunu hisseder. Hasan'ı Azize ile evlenmeye ikna ederken, kendi hayat hissesini Azize'ye verdiğini düşünür.

Hasan ile Azize evlenip Viyana'ya giderler. Orada Dora isimli Avusturyalı bir kadın Hasan'ı etkiler. Kadının Zeyno'ya benzer halleri vardır. Azize onu tasvir eder: "Bu, Avrupa'nın güya asrî kadını! (...) Yüzünü boyamaz, babasının dünya kadar servetine rağmen, kendi hayatını kendi kazanır bir mahlûk. (...) Halbuki bizde asrî kadın böyle değil, en çok süslenen, da-

ima eğlence yerinden çıkmayan, arkadaşlarından iyi giyinmek emeliyle yaşayan kadına bu ismi verirler değil mi?” (Adıvar, 1943: 120) Azize Zeyno ve Dora’dan farklı olarak Türkiye’de genel-geçer hususlarıyla asrî kadın olmak ister. Dora ise Azize’yi yeni Türk kadını olarak görmez. Yeni Türk kadınıni ihtilale karışmış, halka karışmış, Avusturyalılarından daha demokrat olmuş telakki eder. Halide Edib bu sözlerle kendi yakın geçmişini vermektedir. Dora Azize’ye, ihtilal yapmış bir zabıt karısının neden israfa düşkün olduğunu sorar. Dora Azize ve Hasan’a Zeyno’yu hatırlatır. Azize erkeklerin; sporcu değil ebedi kadına, zayıf, cazip, yarı hasta, sanat ve süsten meydana gelen kadına düşkün olmalarını mantıklı bulur. Hasan Viyana’da Dora ile karşılaştığı gibi Zeyno da İstanbul’da Muhsin Bey ile karşılaşır. Onunla Hasan’la olduğundan daha dengeli bir beraberlik kuracağına inanır. Hayatlarının sonuna kadar birbirlerinin kalbini kemirmeyecek, birbirini didik didik etmeyeceklerdir. Evlendikten sonra Hasan’la karşılaştıklarında Hasan kalbinin ağrısının dindiğini fakat kalbinin suyu sıkılmış bir posa gibi heyecanlanma kabiliyetini kaybettiğini düşünür.¹ Roman sathî alafrağa olan ama zayıf bünyesine rağmen bebek dünyaya getirmekte ısrar ederek bunu aşan Azize’nin ölmesiyle son bulur.

1928 tarihli *Zeyno’nun Oğlu, Kalp Ağrısı*’nın mesele ve şahıslarının araya yeni mesele, şahıs ve mekân öğeleri katılmasıyla devamı olan bir romandır. Olay mekânı İstanbul’dan Anadolu’ya, Diyarbakır’a doğru uzanır. Zeyno, Hasan, Zeyno’nun kocası Muhsin Bey, eski nişanlısı Doktor Safvet, babası Asım Bey roman kahramanları olarak devam ederler. Haso Çocuk, annesi Zeyno ve Mazlume adlı bir genç kız ve onun annesi Mesture Hanım romanda önem kazanırlar. Konumuz olan sağlam kafa sağlam vücutta bulunur prensibinin canlı timsali Mazlume’dir. Evinde Fransızca’yı bir Parisliden, İngilizceyi Londralıdan öğrenmiş, ustasından da piyano dersleri almıştır. Mazlume üniversiteye gider, üniversite arkadaşlarıyla Avru-

¹ İnci Enginün romanda aşkın bir kader gibi insanları yaktığını yazar (Enginün, 1978: 225). Selim İleri, Halide Edib’in *Kalp Ağrısı*’ndan sonra bir daha aşk romanı yazmadığını söyler (İleri, 2019: 34).

palı danslar yerine zeybeği tercih eder. Bir subayla koşmaca yarışına çıkmasına şahit olduğu Zeyno'yu tabii haliyle zevkine uygun bulur. Üniversite arkadaşlarıyla bir spor kulübü kurmuşlardır ve Zeyno'ya üyelik müracaatında bulunacaklardır. Mazlume'nin annesi Mesture Hanım, Azize'nin savunduğu şekilde zamanın "asrî" kadınlarındandır. Dans etmek, güzel giyinmek gibi şekli çerçevede ve üreticilikten çok tüketicilikte kalan asriliği, yazar onun üzerinden tenkit eder. Mesture Hanım asrî hayatın maddi, gürültülü eğlencelerini Avrupa'dan gelen moda olduğu için kabul eder. Ana kız arasındaki nesil-zihniyet farkını Zeyno şöyle yorumlar: "Annesi ne kadar hülyalı heyecanlı ise, o kadar amelî ve yalın. Anası ne kadar şiire on sekizinci asır âşıklarına hayatını hasretmiş ise o dünyayı o kadar başka gören yirminci asır çocuğu" (Adıvar, 1928: 170) Mazlume, bu "muasır" kız, hayatın tahlil etmek, düşünmek için değil yaşamak için olduğuna inanır. Mazlume'nin Zeyno'ya hitaben sözleri, onun kendisini, annesi kadar Zeyno'dan da ileri bulduğunu gösterir: "Büyüklerine gözleri bağlı hürmet eden, onları hatasız ve iyi bulan eski genç neslin yerine büyüklerin suni vakarlarını, günahlarını, riya maskelerini çıkarıp atan yeni nesil"dendir o. "Bizim ne olduğumuzu istiyorsanız evvela siz o nevi bir hayat örneği ortaya atmalısınız. Yoksa nutuklar, dedikodular, konferanslar bize hiç tesir etmiyor." (Adıvar, 1928: 277). Yazar burada Mazlume'nin Zeyno'dan daha çok tabiiliğe ve serbest düşünceye karşı bir temayülü olduğunu gösterir. Ancak genç kızın annesiyle zıtlığına karşı babaannesinin eski zevk ve zihniyetiyle birleşen tarafları vardır. Bu da yazarın kahramanlarını çok katmanlı yarattığını gösterir.

Romanda geçen "Anadolu subayı modası çıkınca sivil gençler gözden düştü." (Adıvar, 1928: 33) ve "İstanbul o günlerde henüz formaları sökülmüş, Anadolu'nun gözüne girmek ve Anadolu'ya yaranmak için hiçbir şeyden çekinmiyordu" (Adıvar, 1928: 49) sözleri Milli Mücadele'nin siyasi-sosyal zaferini hatırlatır. Romanın konusunun Anadolu'da geçmesinin de sebebini verir. İstanbul'da sipahi ocağında ata binen kısa saçlı, sportmen vücutlu Mazlume Hasan ile Diyarbakır'da at

gezintileri yapar, asrî toplantılarda Hasan ve başka erkeklerle dans eder. Hasan genç kızın bütün serbest tavırlarına rağmen onda “hürmet telkin eden bir doğruluk; düşüncelerini, hislerini süslemeden olduğu gibi söyleyen bir cesaret” bulur (Adıvar, 1928: 244). Annesi Mesture Hanım’ın kızını Hasan ile evlendirme isteğine karşılık, Mazlume oraya sıtma tedavisine gelen -ki Cumhuriyet’in sağlık politikalarının başında gelir.- Safvet’i tercih eder. Safvet Mesture Hanım’ın idealizmini anlayamadığı için istikbalsiz bulunduğu ve monden olmadığı için beğenmediği bir gençtir. *Kalp Ağrısı* romanında Zeyno tarafından kalbi kırılan Safvet’in duygularının burada tamir edildiği, mükâfatını bulunduğu düşünülebilir. Mazlume evlendikten sonra annesinin isteklerine aykırı olarak üniversitede Tıbbiye öğrencisi olur. Zeyno’dan daha genç olan Mazlume, çalışma dünyasına girerek hayata aktif katılır. Doktorluğun ebelik bölümünde ihtisas yapar. Afrikalı bir bacının bebeğinin dünyaya gelmesinde ve yıkanmasında hizmette bulunur. Annesi, ebe olmasını kendisine inat bir davranış olarak yorumlar. Eser Mesture Hanım’ın değerleriyle Safvet-Mazlume değerlerinin karşılaştırılması ve ikincinin hâkim gelmesiyle biter. Eserin son paragrafında iki insanda ısrar eden Safvet, “geçen insaniyet devirlerinin hiçbirine makis olmayan ilim, tecrübe ve kudretle” başlayacağı devirde² Mazlume ve Haso çocuğu yeni bir insan örneği olarak sunar. Bu insan örneğinin sportmenliği üzerinde durur. Zeyno’nun oğlu Haso da babası Binbaşı Hasan’ı geçecek kadar hızlı ata binen bir çocuktur. Yazar *Zeyno’nun Oğlu* romanında aydın olma özelliğini onlara ve sportmen olmayan ilim adamı Safvet’e yüklemiştir.

Popüler romancıardan Burhan Cahit (Morkaya) 1927’de yayınladığı *Ayten* romanında Halide Edib’in iki romanındaki kadında sportmenlik motifini işler. Halide Edib’in burada incelediğim romanlarında, olaylar dönemin tarihî atmosferi içine oturtulmuştur. Cumhuriyet’in ilk yılları İstanbul’unu veren *Ayten* romanında böyle bir tarihîlik yoktur.

² İnci Enginün Safvet’in düşüncelerinde Batılı asır değerlendirici fikir adamlarının etkisi olduğunu söyler. (Enginün, 1978: 235)

Her şey Cumhuriyet döneminin modernizmi etrafında döner. Edebîden çok eğlendirici olan roman, baştan sona Ayten isimli genç kızın sportmenliği etrafında döner. Ayten bir İngiliz mürebbiye ile yetişir, Fransız lisan hocasından ders alır. Annesi onu kız muallim okulunda yatılı okutur. Yerli bir okulun diplomasına sahip olmasının, gelecekte şerefini kurtaracağını düşünür. Okulda cebir, hendese gibi derslerden kendisine yetecek notlar alırken, spor, resim, müzik derslerinde çok başarılıdır. Romanımızın başlangıcından itibaren spor yapan genç kıza az yer verilmişti. Ayten ise baştan ayağa sporcu, gürbüz, atılgan, erkek tabiatlı bir kızdır. Çocukluğundan itibaren iyi yüzer. *Kalp Ağrısı*'nın Zeyno'su gibi iyi kürek çeker. Zeyno sporu zevk için ve erkekleri geçmek için yapmaktaydı. Ayten de böyledir ancak bir spor kurumunun üyesidir. Ayten Kalamış sahillerinde kürekte erkekleri geçince, Fenerbahçe Kulübü'nün ilk kadın üyesi olarak davet edilir. "İdmanlı kolların götürdüğü bir kulüp sandalı ile yarış etmek kimin haddi ya. Fakat bizimkiler işi ciddi tutup ileri geçince sıkı bir yarış başlamış ve mücadele nihayet bizimkilerin galebesiyle neticelenmiş." (Morkaya, 1927: 111). Kulübe girinceye kadar yüzme, voleybol, kürek çekme sporları yapan Ayten, profesyonelliğe adım atınca kotra-yelken kullanma dersleri alır. Onun kotra merakı yüzünden anlatım ritmi hızlanır. Ayten arkadaşlarıyla Fenerbahçe'den Adalara doğru yelken açar. Yelkendeki maharetiyle, onları takip eden Bahriye Mektebi öğrencilerinin kotrasını geçer. Kulübün erkeklerinden evlilik teklifi alırsa da görüştüklerine arkadaştan öte bakmadığı için hiçbirini kabul etmez. Ayten Avrupa'da müzelere gittiği kadar at yarışlarını seyre de gider. Ayten henüz tam anlamıyla üreticiliğe geçmemiş, kendi hayatını kazanmada yol almamıştır. Ancak spora intizamla devam edişi ve resim yapışı onun asriliğine üretkenlik ve program katmasının ifadesidir. Kalamış'ta sporla geçen yaz günlerinden sonra, kışın Taksim tarafında yaşarken Şişli'deki bir kulüpte tenis oynar. Burada Galatasaray kulübüne mensup arkadaşları olur. Eski sporlarına silah atıcılığını ekler. Kulüpten bir arkadaşının Maçka'daki evinin bahçesinde revolverle nişan alma egzersizlerine başlar. İçinde rekabet ve

müsabaka olan her spor onu meşgul etmektedir. Burada da erkeklerin ilgisini çekince atıcılık egzersizlerinden vaz geçmek zorunda kalır. Sadece Orhan isimli, Galatasaray Kulübü'nden, binici bir erkeğin alakasından hoşlanır. Ayten gününün belirli saatlerini günlük tutmaya ayırdığı gibi çok kabiliyetli olduğu resme de ayırır. Suluboya-yağlı boya portre, natürmort, peyzaj resmeder. Uzak-yakın çevresinde Maslak, Yeniköy, Tarabya, Kâğıthane gibi yerlerde resim yapar. Ayten'in son ve ötekileri aşan spor merakı araba kullanmak olur. On sekizinden sonra annesinin ona satın aldığı otomobil ile İstanbul'un değişik yerlerinde dolaşırken Kağıthane'de haydutların saldırısından Orhan yardımıyla kurtulur. "Fevkalade vaziyetler karşısında itidali, muvazeneyi kayıp etmemek için böyle muvaffakiyetle neticelenen maceraların hayatta tekrarı lazım." diye düşünür (Morkaya, 1927: 289). Yarışmaya daima meraklı olan Ayten, otomobiliyle Orhan atıyla yarış ederler. Genelde berabere kalırlar. "Yavaş gitmeyi hiç sevmem. Hayatta biraz hareket, heyecan olmalı. Fazla intizam, fazla hareketsizlik beni sıkar." (Morkaya, 1927: 264) Böyle bir yarış anında Orhan'ı kazadan korumak için kendisi kaza yapar, yaralanan iki genç hastaneye kaldırılır. Tedavilerini Ayten'in hiç görmediği babası doktor Macit yapar. Menenjit tehdidi altındaki Ayten beyninden ufak bir ameliyat geçirir. Neşeli, uçarı kızın kalbini zaman zaman babasızlık kemirmektedir. Onu tek başına yetiştirmiş annesini ikna ederek babasıyla barıştırır. Orhan Ayten'i sevmekte, Ayten tanıdığı bütün gençler arasında en çok Orhan'a güvenmektedir. Evlendikten sonra bir müddet için İstanbul'dan ayrılan çift Viyana'ya ufak bir Fransız tayyaresiyle giderler. Roman bu modern hareket ile sona erer. Sivil tayyare kullanmak yakın zamanda Türklere de geçecektir.

Yazar, Ayten'in şahsında Cumhuriyet'in genç insanlarda yaratmak istediği sporcu ahlâkının canlı örneğini gösterir. Ayten spor yaptığı için daha da sağlıklıdır. Doktoru onun hakkında şöyle söyler: "Kalp bir motor kadar kuvvetli, ciğerler dersiniz vantilatör gibi işliyor. Vücut ağır sıklet şampiyon namzedi. Ben bu kızın neresini muayene edeyim?" (Morkaya,

1927: 301). Doktorun bu teşhisinde benzetilen unsurlar devrin makineye eğilimini hatırlatır. Ayten, toplumda çok az olan ancak benzerleri yetişecek genç kız tipini temsil eder.³

Sportmen kızları ele alacağım Cumhuriyet'in ilk romanlarından biri de zaman aralığının en uzağındaki 1934 tarihli *Ankara* romanıdır. Yakup Kadri'nin üçüncü kısmında 1940'lı yılların Türkiye'sini ütopyik anlattığı *Ankara* romanında, yine iki nesil mukayesesi vardır. O yıllarda yaşayan genç nesil, Milli Mücadele'yi yapan önekilere oranla çok daha sportmandır. Yıldız şahsında yazar, Cumhuriyet'in özlediği genç kızını canlandırır. Yıldız profesyonel bir tiyatro sanatçısı ve profesyonel atlettir. İnkılapların özünü veren bir oyunda başarıyla oynar. Oyunculukta ve provalarda ciddi ve dikkatlidir. Eski neslin kahramanı Selma, ondaki artistlik kabiliyetinden ürker. Tabii hareketleriyle rol yapmaları arasında hangisinin gerçek olduğunu ayırt edemez. Sporcu Yıldız erkeklerle beraber katıldığı bir koşuda, ikinci olur. Selma'nın eşi Neşet Sabit Yıldız'ı ve neslini değerlendirir:

“Biz, birtakım şakulî insanlardık. Halbuki, bunlar ufkîdirler. (...) Yıldız Hanım çoktan Stadyuma vardı bile. Şu dakikada egzersizlerini yapıyor ve burada geçirdiği iki üç saati hiç aklına getirmiyor. Halbuki, biz, şu anda, karşı karşıya geçmiştik, onun felsefesini yapmakla meşgulüz. (...) O ne sıhhat! O ne halis ruh ve beden tazeliği!.. Hangisinde bizi kemiren illetlerden bir eser bulabilirsin? (...) birtakım kasvetli hayaller kurmaya vakti var mı, sabahtan akşama kadar her saati bir meşguliyetle doludur ve sporun rasyonel usulleri sayesinde onun bünyesi gibi ahlâkı da sıhhatli ve faziletli bir inkişafa doğru feyz alıp gitmektedir.” (Karaosmanoğlu, 2014: 219-220)

Yıldız, eş olarak “cüretli kızak şampiyonu”nu (Karaosmanoğlu, 2014: 226) seçer. Eski nesilden Selma'nın Kız Enstitüsü'nden öğrencisi Nisan da orta sürat bisiklet yarışında

³ Bu roman hakkında geniş bilgi için bk. Uğurcan, 1981: 18-21.

birinci gelir. Yıldız'ı hafifçe kıskanan Selma, Nisan'ın başarısından büyük mutluluk duyar. Yazar, yaşama hakkını daha çok kendinden sonra gelen aktif-sporcu nesle verir.

2. Aka Gündüz'ün kadınları

Buraya kadar söz ettiğim romanlarda yeni kadının sosyal statüsü iyimser şekilde anlatılır. Aka Gündüz, bu romancılar kadar iyimser değildir. Onda Osmanlı dönemi ve Mütareke/Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kadının durumu kötümser işlenir. *Dikmen Yıldızı* (1928) bunlardan en iyimseridir. Burada nişanlısının öldüğünü sandıktan sonra akıl sağlığını kaybeden Yıldız'ın, Anadolu'nun hür havasında iyileşmesi anlatılır. *Dikmen Yıldızı*'nın hastalanmadan önce yaptığı aktif iş, Yunanlılardan kaçıp mağarada saklanan kadın ve çocukları yirmi altı gün komuta etmesidir. Babası Yıldız'ı birinci mağara fırka kumandanı, anlatıcı yazar karanlık mağaranın yıldızı olarak nitelendirir. Yıldız mağaraya sığınanların metanetini sağlar. İaşeyi idare eder. Mağaraya yiyecek yardımı gelmeyince aç kalırlar. Nihayet efeler, askerler ve zeybekler bu grubu kurtarır. Onların gelişini Yıldız şöyle anlatır: “Felaketlerin ortasında, ölümün göbeğinde işitilen Türkçe bir sesin ne ilahi ses olduğunu bilir misiniz?” (Aka Gündüz, 1974: 50) Burada yazar Aka Gündüz'ün, dil konusunda Ömer Seyfettin'in fikir arkadaşı olduğu bellidir. Milli Mücadele konulu romanlarda kadının kahramanlığı sık rastlanan bir motiftir. Bu romanda önemli bir dikkat, hastanın Anadolu havasıyla iyileşmesidir. Aynı Yıldız nişanlısı Murat'ın ölüm haberiyle çılgınlaşır, ana babasının Murat'ı öldürdüklerine inanır. Bir taş bebeğe haki ki bebek muamelesi yapar. Onu hayat vasıtasıyla iyileştirmeyi planlarlar. Yıldız, Murat'ın babasıyla Anadolu yollarında dolaşır. Yıldız'ın halktan kişiler tarafından iyileştirilmesi, Beybaba'nın bu tedaviyi idare etmesi, halk-seçkin sınıfın birleşmesinin somut ifadesidir. Çeşitli aşamalarla Anadolu tabiatı ve insanların etkisiyle Yıldız iyileşir. Kaybettiği bilincini yeniden kazanır. Kazanırken Milli Mücadele'yi yapan Türk'ün büyüklüğüne çeşitli şekillerde şahit olur. Aka Gündüz, bu en ünlü romanında, kadını diriltici bir rüzgârla iyi olmuş gösterir.

Aka Gündüz, *Bu Toprağın Kızları* (1927) ve *İki Süngü Arasında* (1929) romanlarında kızların düşüşünü çok karanlık sahnelerle anlatır. Osmanlı İstanbul’unda, Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Harb-i Umumi dönemlerinde hayatlarını idrak etmeye başlayan kızlar, çeşitli vesilelerle düşerler. Ahmet Midhat Efendi’nin *Mihnetkeşan* (1870) hikâyesinden itibaren kadınların düşmekten kurtulması çareleri üzerinde düşünen yazarlar vardır. *Bu Toprağın Kızları*’nda “Bu Toprağın Kızı” ve *İki Süngü Arasında* romanının kadın kahramanı, birincisi bir doktorun, ikincisi bir hukuk adamının yardımıyla kurtulur. Burada ferdî şekilde, iyi insanların teşebbüsüyle kendi elinde olmadan kirlenmiş, ama ruhu temiz kalmış kadının kurtuluşu söz konusu olur. Aka Gündüz bir de düşmüş kadının kurtuluşuyla ilgili iyileşme reçeteleri sunar. 1928 tarihli *Odun Kokusu* romanında, sultaniyeyi bitirmiş olmasına rağmen düşen genç kadın, bu meslekteki bir kadının inebileceği en dibe kadar iner. Buraya kadar aynı konuyu işleyen önceki romanlarımıza benzer. Ancak parasını sarf etme şekliyle değişiklik gösterir. Kumardan ve fuhuştan kazandığı parayı üçe ayırır. Kendisine sarf, başkalarına savurma, üçüncüsünü saklama ve kimsesiz kadınlar için kullanma.

“Benim kucağı bebekli, (...) dul hemşirelerim var. (...) Onlar beni dünyanın en namuslu, en merhametli ve en zengin hanımefendisi zannederler. Onları bu maske ile aldatmaya mecburum. Eğer aldatmasam hiç birine yardım edemem. (...) Benim muhtelif semtlerde muhtelif bakkallarım, dükkan-cılarım da vardır. (...) kucağı bebekli genç kadınlar oradan muayyen miktarda alış veriş ederler ve her ay nihayetinde ben öderim. Benim muhtelif mekteplerde on sekiz yaşında pırlanta kızlarım da vardır. Beni bir sıyanet meleği bilirler. Ve ben onları Emin Efendi Kaptanlardan, Demirkapılardan,⁴ Ada pokerlerinden ve şampanyalardan muhafaza ediyorum.” (Aka Gündüz, 1928: 44-45)

⁴ Bunlar onu düşüren etkenlerdir. (S. U.)

Kendisinin vaktiyle iyi insanlara rastlasaydı düşmeyeceği sonucuna varır. Fatma Hicran içinde yaşadığı cemiyete bir alev hazırlamayı hayal eder. “Onun etrafında bütün Fatma Hicranlığa namzet olanlar ısınarak temiz hayata kavuşsunlar.” (Aka Gündüz, 1928: 45) Biriktirdiği para ile düşmüşlerle düşmek ihtimali olanların toplanacağı bir “gönül sarayı” yaptırmak ister. Oraya giren Türk kızları, hakaretin ve hakarete maruz kalmanın ne olduğunu bilmeyecektir. Ebedi şefkat, ebedi civanmertlik ruhlarına hâkim olacaktır. Kurtuluş ümidi kalmamış Fatma Hicran, düştüğü tuzaktan başkalarını korumak için kurumlaşmadan, kendi başına birtakım iyilikler yaparak bir kurtuluş hareketine çalışır.

Yazarın 1928’de yayınladığı *Bir Şoförün Gizli Defteri*’ndeki Erol’un gönlü, düşmüş Çiler’in aşkı ve onun kendisine ihanetiyle parçalanmaktadır. Sevdiği kadının kurtulacağından ümidi kesmiştir. Şoförlük mesleği onun başka düşmüş kadınlar tanınmasına da yol açmıştır. Erol onları kurtarmak için bir çare düşünür. Bir temenniden ibaret kalacak bu teşebbüsün adını Kız Kardeşler Fırkası Koyar. Şoför arkadaşlarından ayda birer lira alarak iki senede topladığı parayla bir pansiyon kurabileceğini, masraflarının karşılanacağını düşünür. “Bu pansiyona şoförlerin kız kardeşleri, yahut kız kardeşlerinin kızları alınır, on sekiz yaşına kadar bakılır, okutulur, hayata karşı birer çelikten Türk kızı yetiştirilir. (...) Pansiyonlarımızda Büyük Gazi inkılabından doğan yeni hayatın yeni kadını yetiştiririz.” (Aka Gündüz, 1946: 292-293). *Odun Kokusu* romanına göre bu teşebbüs kurumlaşmaya daha yatkındır. Alıntılanmış son cümlesi, kahramanın meseleye ciddi ve dönem ruhuna uygun bakmasının işaretidir.

Aka Gündüz, *Tang-Tango* (1928) romanında düşen kadın meselesini benzer ama daha kapsamlı şekilde ele alır. Roman gece eğlencelerinin en sefili ile başlar. Eğlencenin merkezî şahsı Bihter, mutasarrıf bir babanın kızıdır. Babasının sağlığında Fransızca ve Almancayı su gibi öğrenmiş, Avrupa’ya seyahatler yapmıştır. Ancak babasının ölümünden sonra Birinci Dünya Savaşı yıllarında kimsesiz kalıp, erkeklerin kötü niyet-

leri yüzünden sokaklara salıverilmiştir. Aksaray semtinin harabeleri arasında yaşar ve mesleğini icra eder. Ona kendi aralarında “süslü” anlamına gelen Tango derler. On beş senedir serseri olan Tang Ali, Tango’nun âşığıdır fakat bu aşk çok inişli çıkışlıdır. Şiddet yüklüdür. Bir eğlencenin sonunda, Bihter’i Ömer isimli bir mühendis Tang Ali’nin elinden kurtarır. Ömer tamamen temizlemek niyetinde olduğu kızı alıp konağına götürür. Bihter’i nikâhı altına alır. Buraya kadar roman Ahmet Midhat Efendi’nin *Mihnetkeşan* ve *Henüz On Yedi Yaşında* romanlarına benzer. Ancak dönem değişmiştir. Kurtarma motifi de kapsamlı hâle gelecek ve kurumlaşacaktır: Bihter Ömer’in konağındaki hayatın imkânlarını tek başına kullanmak istemez. Harabedekileri düşünür. Ömer’den konağın selâmlığı ile 3000 lira ister. Selamlığı birtakım tamirler yaparak hastane ile çorap ve fanila makinası işleyen bir küçük fabrika haline getirir. “Burada kimsesiz Türk kadınları çalışır, kimsesiz Türk kızları iş öğrenir... Burada kimsesizler kimseden korkmaz... Burada alın teri hanım ve efendidir.” yazılı tablolar asar (Aka Gündüz, 1940: 93). Yangın yerlerinden ve cami avlularından toplanmış en kimsesizler, çalışan elemanlardır. Fabrikayı, hastaneyi abla denen Bihter idare eder. İş için küçük abla adını verdikleri, harabelerden gelmiş bir genç kız Bihter’e yardım eder. Mütareke İstanbul’undan Garp Cephesi komutanına mektup yollayarak askerleri için çorap, fanila, atkı, eldiven imal edeceklerini belirtir. İsmet Paşa da o küçük fabrikada kimsesizlerin olmadığını, hepsinin büyük ordunun hemşireleri olduğunu söyler (Aka Gündüz, 1940: 94). Yani o da kurumlaşmaya işaret eder. Fabrika kazanır, adam başına haftada yüz para Sağlık Sandığına yatırılır. Mektep Sandığı, Kâtip Sandığı adları altında paralar toplanır ve kooperatifleşme sağlanır. Mütareke İstanbul’unda Anadolu’yu destekleyen milliyetçi bir gazete bu kooperatifi haber yapar. Ancak bu teşkilat, pürüzsüz devam edemez. Mütareke hükümeti tarafından baltalanmak istenir. Şehremaneti memuru, maliye vergi dairesi, icra memuru ve semtin polis merkez memuru Bihter’in fabrikasına gelirler. Maksatları bu iyi niyetli sığınma yerini, vergi vermedikleri bahanesiyle kapatmaktır. Bihter, bu işi herhangi bir ticaret kas-

tiyle yapmadıklarını, kimsesiz kadınları hayatın facialarından korumak için yaptıklarını söyler (Aka Gündüz, 1949: 108). İstanbul hükümetinin memurları, kadınların Darülaceze'ye gitmeleri gerektiğini söylerler. Bihter oranın iş göremeyecek derecede alil olanların yeri olduğunu belirtir. Bihter'in karşı koyması üzerine mesele tartışmaya döner. Polis merkez memuru, ticarethaneden çıkmaktansa yakmak isteyen Bihter'in tarafını tutar. Müessesede çalışan kadınlar Bihter'den yana tavırlarını gösterirler. Bütün bu hareketleri İstanbul hükümetinin memuru "serseri kadınların ihtilali" olarak değerlendirir (Aka Gündüz, 1940: 118). Karısının yanında yer alan Ömer, bu tezli romanda tezi gereği konuşur ve Mütareke hükümetinin yaptıklarını, Mehmetçiğe, kendi devletinin bekçisine söyleyeceğini belirtir. Mesele halledilmiş gibi olur, yalnız Bihter'in tarafını tutan polis merkez memuru İstanbul'dan Malta'ya veya daha uzak bir yere sürülür. Bihter onun ailesindeki kadınları iş yerinde istihdam eder. Fabrikada çalışanların yanlarındakilerle birlikte sayısı bin yüz altmışa yükselmiştir. Bihter ile Ömer, İstanbul'daki işlerini yetmiş kadın elemanlara havale ederek Ankara'ya gitmeye karar verirler. Mühendis Ömer'in Anadolu'ya son gönderdiği hangarların kurulmasında müşkülât çıkmıştır. Ankara bizzat çağırmaktadır. Deniz yoluyla İnebolu'ya, oradan da kara yoluyla Ankara'ya gelirler. Reşat Nuri'den Halide Edib ve Yakup Kadri'ye kadar, İstanbul'dan Anadolu'ya kaçışa yazarlarımızın yükledikleri sembolik anlam burada da vardır. Yol boyunca Türk kadınının Milli Mücadele'ye hizmetlerini görürler. Bihter ile Ömer "tango" kelimesi mahiyeti üzerinde düşünürler. "Bazı viranelerde, bazı salonlarda ve bazı Sakarya istikametinde... Acaba bunları birbirine kalbetmek, bu hamurdan bir Türk hanımı meydana çıkarmak kabil olmayacak mı?" (Aka Gündüz, 1940: 211). Romanın ideolojik bir tezi de budur. Bihter ile Ömer'in Anadolu'daki yolculukları, yine eserin tezine uygun olur. Bihter *Dikmen Yıldızı*'ndaki Yıldız'ın Anadolu yollarında iyileşmesini hatırlatan sözler söyler: "Anadolu ruhlar için manevi bir üniversiteymiş. En kötü ruhlar burada yıkanacak, temiz bir hal alacak" (Aka Gündüz, 1940: 224). Yani Bihter'in uyanması ve çevresini uyandırması

için İstanbul'daki iyi faaliyetleri yetmemiş, Anadolu beldelerine ihtiyaç duyulmuştur. Yazar Bihter'i Ziya Gökalp'ın romana vülgarize edilmiş söylemiyle konuşturur: "Halka inmek, inenin kendi hesabınadır. Halka onun için inilir ki onun ruhunu ve ihtiyacını anlamak ve onu çıkarmak" der (Aka Gündüz, 1940: 225). Bihter'in küçük fabrikası yerine, Ankara'da gece gündüz işleyerek müstakil Türk devleti imal eden büyük bir fabrika vardır (Aka Gündüz, 1940: 242). İstanbul'daki küçük fabrika da fonksiyonuna uygun şekilde işlemeye devam etmektedir. Milli Mücadele'nin son safhasında Bihter Anadolu'da askerî bir hastaneyi idare eder. Burada yaralı Tang Ali ile karşılaşır. Eser başlığında da adı geçen Tang Ali, Tango Bihter'in kolları arasında ölür. Milli Mücadele uğruna ölerək o da temizlenmiştir. Romanda bundan sonra ne olacağı söylenmez fakat Ömer ve Bihter'in Türk kadınları için kurdukları fabrikanın hizmette devam edeceği sezdirilir. İnci Enginün, bu romanda tahayyül ve teşebbüs edilen kurumların günümüzde çok önemli bir yer tutan kadın evleriyle hayata geçirildiğini belirtir (Enginün 2007: 290). Bu bakımdan yazarı ileriye gören bir toplum mühendisi olarak değerlendirebiliriz.

Sonuç

Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar sportmen kadın, sosyal hayatta olduğu gibi romanımızda da fazla görünmüyordu. Sportmenlik hareketi, hem kadının bedenini kuvvetlendirmekte hem iki cins arasında dostça yarış/rekabet duygusunu artırmaktadır. Böylece *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek figürlerinin; çok geniş bir zaman ötesinde, *Kalp Ağrısı* romanındaki Hasan ile Zeyno, *Ayten* romanındaki Ayten ve Orhan figürleriyle benzediklerini söylemek mümkündür. Yazıda üzerinde durduğum öteki motif; kadın kahramanın, kadın himaye eden bir kurum yaratması da önemlidir. Önceki romanlarımızda; kadının fuhşa düşmekten kurtulması için özellikle erkek şahısların teşebbüsleri varsa da *Tang Tango*'da olduğu gibi bir kurumla kadın emeğini organize ederek onu dışarının zararlı etkilerinden korumak faaliyetine rastlanmamıştı. Kurtarma hareketi romanda başlayarak hayata

doğru genişleyecektir. *Dikmen Yıldızı* 'nda olduğu gibi kadının hayatla ve özellikle Millî Mücadele Anadolu'sunun herkesin imkânlarını seferber eden havasıyla iyileşmesi de romanımızdaki ilgi çekici motiflerden biridir. Aydınlarımızın Anadolu'yu bir maden gibi keşfederken buldukları önemli bir göstergedir. Bu, aynı zamanda edebiyat mekânının İstanbul'dan çıkıp Anadolu'ya geçmesinin, milli-memleketçi edebiyatın bir yansımasıdır. Kadının düşmesine yol açan sebeplerin Osmanlı dönemi ve İstanbul çerçevesi olması da o yıllarda İstanbul'a karşı bir kırgınlığın bulunduğu gösterir. Anadolu ise maddi/manevi iyileştirme vasıtalarının hepsine sahiptir. Bu üç kadın örneği yani sportmen kadın, Anadolu ile iyileşen kadın ve fuhşa kurumla direnen kadın da hayatta somut şeyler yapan kadınlar olarak birleşebilirler. Cumhuriyet'in istediği "arkadaş kadın" aynı zamanda çalışmaya eğilimli kadındır. Mazlume örneğinde olduğu gibi çalışma alanlarından önemlisinin sağlık sektörü olması, o dönemdeki sağlık seferberliğini vurgulamak içindir. İlk Cumhuriyet romanlarında yer alan kadın dinamizminin, dönemin dinamizmiyle eşleştiğini söylemek, edebiyatın hayattan aldığı hayata verdiğini de göstermektedir.

Erken dönem Cumhuriyet romanında kadının görünüşü sadece burada anlatılanlardan ibaret değildir. Eski kadın çehreleri yeni kadın çehreleriyle iç içedir. Burada sadece birkaç sahada değişiklik arz eden ve Cumhuriyet döneminin dinamizmini gösteren kadından söz edilmiştir. Kadın figürü, her görünüşüyle yeni araştırmalar beklemektedir.

Kaynaklar

- Adivar, H.E. (1943). *Kalp Ağrısı*, İstanbul: Güven Basımevi.
- Adivar, H.E. (1928). *Zeyno'nun Oğlu*, İstanbul: Halk Kitaphanesi.
- Aka Gündüz. (1974). *Dikmen Yıldızı*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Aka Gündüz. (1928). *Odun Kokusu*, İstanbul: İkdam Matbaası.
- Aka Gündüz. (1946). *Bir Şoförün Gizli Defteri*, İstanbul: Güven Basımevi.
- Aka Gündüz. (1940). *Tang-Tango*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Enginün, İ. (1978). *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Enginün, İ. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İleri, S. (2019). “Selim İleri İle ‘Bir Yıldız Yazar’ Üzerine Söyleşi”, söyleşiyi yapan Emel Kefeli, *Halide Edib Adivar*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (2014). *Ankara*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Morkaya, B.C. (1927). *Ayten*, İstanbul: Burhan Cahit ve Şürekası Matbaası.
- Sarıalp, R. (1991). Atatürk ve Türkiye’de Beden Eğitiminin Temelleri, *Milli Mücadelede Konya ve Milli Egemenlik*, Konya, s: 42-47.
- Tuzcuoğulları, Cemal-Barbaros-Tarkan. (2001). *Atatürk ve Spor*, İstanbul: Takav Yayıncılık.
- Uğurcan, S. (1981). Modern Bir Cumhuriyet Kızı Ayten, *Milli Kültür* (6), 18-21.